

ŞEN, Mehmet Emin; Bingöl, Galip, "Anadolu'da Moğol Tahakkümüne Karşı Aykırı Bir Ses: Beylerbeyi Hatiroğlu Şerafeddin", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, V/II, Aralık 2022, s. 381-392.

Makale Türü: Tarih Araştırma

DOI No: <https://doi.org/10.48120/oad.1171449>

Geliş Tarihi / Received: 06 Eylül/September 2022
Online Yayın: 26 Aralık 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 02 Aralık/December 2022
Published Online: 26 December 2022

Anadolu'da Moğol Tahakkümüne Karşı Aykırı Bir Ses: Beylerbeyi Hatiroğlu Şerafeddin

Mehmet Emin ŞEN^{1*}

¹Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ISPARTA.
*mehmetsen@sdu.edu.tr

Galip BİNGÖL^{2*}

²Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ISPARTA.
*galip706@gmail.com

Öz- Zengin ve müreffeh olan Anadolu vilayetleri 1243 Köseadağ Savaşı ile Moğol istilasına maruz kaldı, akabinde de Moğolların tahakkümü altına girdiler ve onların baskısı altında yaşamak zorunda kaldılar. Bu dönemde Selçuklu devlet rüesasının başında Pervane Muineddin Süleyman, ikinci sırada ise Hatiroğlu Şerafeddin bulunmakta idi. Her ikisi de Moğol tahakkümünden bir an evvel kurtulmak için Memlük Sultanı Baybars'ı Anadolu'ya davet ettiler. Lakin Pervane, Baybars'ın Anadolu'ya geleceği vakitte fikir değişikliğine gitti ve onun gelişini erteletmeye çalıştı. Bundan dolayı uzun yıllar birlikte çalışan bu iki dostun arası açıldı. Hatiroğlu Şerafeddin'i harekete geçiren en önemli olay buydu; bunların dışında onu isyana götüren nedenler ise; Şerafeddin'in Baybars'a olan güveni, Anadolu'da yeteri kadar Moğol ordusunun olmaması, Selçuklu melikesinin Moğol şehzadesiyle evlendirilmek üzere Tebriz'e götürülmesi, Pervane'nin merkezden ayrılması ve Baybars'ın Anadolu'ya gelmek üzere olduğunu haber alması idi. Devrin kaynakları tetkik edilince Hatiroğlu Şerafeddin'in bu son bilgiyle oyuna getirildiği anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada Anadolu'da Moğol tahakkümüne boyun eğmeyen devlet erkânından Beylerbeyi Şerafeddin Hatiroğlu'nun isyanı ele alındı. Onun Türkiye Selçuklu devlet teşkilatında oynadığı rol araştırıldı ve onu isyana götüren nedenler analiz edildi. Böylece Moğol tahakkümüne karşı Anadolu'da çıkan isyanlar hakkında yapılan çalışmalara katkıda bulunmak hedeflendi.

Anahtar Kelimeler- Moğol İstilas, Türkiye Selçukluları, Türkmen İsyancıları, Hatiroğlu Şerafeddin.

An Opposing Force Against Mongol Domination in Anatolia: Beylerbeyi Hatiroğlu Sarafaddin

Abstract- With the Battle of Kosedag in 1243, the rich and prosperous Anatolian provinces were exposed to the Mongol invasion, and then they came under the domination of the Mongols and had to live under their extreme pressure. In this period, Pervane Munaddin Sulayman was the head of the Seljuk state at its zenith, and Hatiroglu Sarafaddin was in the second place. Both of them invited the Mamluk sultan Baybars to Anatolia in order to get rid of the Mongol domination as soon as possible. However, Pervane changed his mind just before his arrival and tried to delay his arrival. Because of this, the relations between these two friends, who had been working together for many years, fell apart. This was the most important event that prompted Hatiroğlu Şerafeddin to start his campaign. Apart from these, the reasons that led him to revolt can be cited as Sarafaddin's trust on Baybars, the number of the Mongolian army in Anatolia was not enough to rule, the Seljuk princes was taken to Tabriz to be married to the Mongolian prince. Pervane left the centre and the news that Baybars was about to come to Anatolia. When the sources of the period are examination, it is understood that Hatiroğlu Sarafaddin was tricked to believe it.

In this study, the rebellion of the statesman Beylerbeyi Hatiroglu Şerafaddin, who did not submit to the Mongol domination in Anatolia, was discussed. His role playing in the Turkish Seljuk state organization was studied and his reasons taking him to the rebellion were analysed. Thus, it was aspired to contribute to the studies on the revolts against the Mongol domination in Anatolia.

Keywords – Mogol Invasion, Turkish Seljuks, Turkmen Revolts, Hatiroglu Sarafaddin.

Giriş

Anadolu'nun XII. Yüzyıldan itibaren Türkiye olarak adlandırılması Avrupa kroniklerinde karşımıza çıkar. Onun bu adla anılmasıdaki en büyük pay Selçuklulara aittir. Onlar Anadolu'yu Türk yurdu haline getirmek için yaklaşık yüzyıl mücadele etmişler ve ağır bedeller ödemişlerdir. Nitekim Anadolu'da Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurarak bu devletin zirveye taşınmasını sağladılar. Onlar sayesinde XIII. yüzyılda Anadolu bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Ancak 1243 yılında vuku bulan Köseadağ Savaşı ile Selçuklular, Moğollara mağlup oldular ve onların istilasına maruz kaldılar. Böylece Anadolu'da Moğol tâbiyeti dönemi başlamıştır.¹ Moğollar meşruiyetlerini sağlamak için Selçuklu sultanlarını sembolik olarak yerinde bıraktılar ve yönetimi yerel işbirlikçilere teslim ettiler. Lakin Moğollar bu süreç zarfında görevlendirmiş oldukları Selçuklu devlet adamlarının ayaklanması ve Türkmen isyanlarıyla karşı karşıya kaldılar. Bu dönemde meydana gelen isyan hareketleri kronolojik sırasıyla: Türkmen Ahmed isyanı (646-647/1249), Oyuz Melik isyanı (646-647/1249) Ağaç-eri Türkmen isyanı (653-654/1256), Denizli Yöresi Türkmenleri isyanı (659-660/1261) ile ilk Karamanoğulları ayaklanması (660-661/1262) şeklindedir.²

Anadolu'da çıkan bu isyanları kabullenmeyen Moğol yönetimi Anadolu'ya merkezden valiler göndermişler ve yeni bir yönetim anlayışına geçmişlerdir. Elbette bu durum Anadolu'da yıllardır sürdürülen Selçuklu idari, askeri, sosyal ve ekonomik düzenini yerle yeksan etti. 1243 yılı sonrası Türkiye Selçukluları, Moğol istilası ile Moğollara tâbi olarak az da olsa bağımsız hareket ederek yaşarlarken; 1265 yılından sonra Moğolların merkezden gönderdikleri valilerce idare edilerek onların tahakkümü içine girdiler ve onların aşırı baskısı altında yaşamak zorunda kaldılar.³ 1265 yılı sonrası Moğol valilerince idare edilen Anadolu'nun bu sürecini "*Moğol tahakkümü döneminde Selçuklular*" şeklinde adlandırmak yerinde olacaktır. Bu devirde Türkiye Selçukluları ağır vergiler altında ezilmekle kalmamış, Moğol ordularının işe ve ibatelerini de tedarik etme sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Zulmün tüm çeşitlerini yaşamlarının her safhasında hissetmişlerdir. Böylece Faruk Sümer'in de belirttiği gibi Selçuklu devletindeki Moğol müdahalesi yeni bir safhaya girmişti oluyordu.⁴

Çalışmada Anadolu'nun Moğol tahakkümüne girişi ile Türkiye Selçukluları bürokrasisinde çıkan tepkilerin en somut örneği olan Beylerbeyi Şerafeddin Hatiroğlu'nun isyanına ve onu isyana götüren sebeplere temas edilecektir. Şimdiye kadar Hatiroğlu Şerafeddin'le alakalı yüksek lisans tezi dışında bir çalışma yapılmamıştır.⁵ Yapılan tez Hatiroğlu hakkında geniş bir bilgi vermektedir. Lakin bu önemli devlet adamını isyana götüren nedenleri bizim burada vurgulamak istediğimiz şekliyle yeterince tartışılmamıştır. Türkiye Selçuklu devlet teşkilatında önemli görevde bulunan bu kişi hayatına mal olacak büyük bir riski neden göze almıştır? Onu isyana götüren asıl sebepler nelerdir? Bu soruların cevaplanması gerekmektedir.

¹ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, 63.

² M. Suat Bal, "Moğol İstilasından Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İçinde Çıkan Türkmen (Oğuz) İsyancıları (1243-1262)", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2)-2005, ss. 60-68.

³ Reşidüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Tarihi)*, (Çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmet Hesamipour Khelejani), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 79; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı I, Ankara, 1969, ss. 1-147; ayr. bak. Abdulkadir Yuvalı, *İlhanlı Tarihi*, 2. Basım, Bilge Yayınevi, İstanbul, 2019.

⁴ Faruk Sümer, "İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celayir", *Bellekten*, 5/3, 1989, ss.175-198.

⁵ Melek Göksoy, "Şerafeddin Hatiroğlu ve Moğollara Karşı İsyanı", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2000.

Hatiroğlu Şerafeddin'in isyanında etkili olan amillerin özel bir çalışmada değerlendirilmesi devrin anlaşılmasına büyük katkı sunacaktır. Çalışmamız dönemin bizzat görgü tanığı ve Türkiye Selçuklu bürokratlarından olan başta İbn Bibî ve Aksarayî gibi müverrihlerin yazdığı eserler ile Hatiroğlu Şerafeddin'in isyanı hakkında bilgi veren ilk elden kaynaklara dayanmaktadır. Bu kaynaklarda verilen bilgiler güncel literatürdeki kaynaklarla, özellikle Selçuklu tarihçileri Turan ve Kaymaz'ın eserleriyle, karşılaştırılarak değerlendirilecektir.

1. Beylerbeyi Şerafeddin Hatiroğlu

Hatiroğlu Şerafeddin Mesud'un hayatı hakkında bilgiler oldukça sınırlıdır. Kaynaklarda onun ismine Beylerbeyi olduktan sonra rastlanılmaktadır. Bu bilgi dışında onun nerede, kaç yılında doğduğuna, nasıl bir eğitim aldığına ve Selçuklu devlet kademesine ne zaman intikal ettiğine dair her hangi bir kayıt geçmemektedir. Devrin görgü tanıklarından ve tarihçilerinden olan Aksarayî, ondan "*cesarete ve yiğitlikte eşsiz biri olan büyük komutan (sipehdar)*" şeklinde övgüyle bahsederken;⁶ devrin diğer görgü tanığı ve meşhur tarihçisi İbn Bibî ise tam tersine onun hakkında olumsuz ifadeler kullanmıştır.⁷ Şerafeddin aslen Zencanlı olup Hatir adında bir zatın oğludur.⁸ Bu bilgi devrin diğer kaynaklarınca da desteklenmektedir. Mevlana'nın oğlu Sultan Veled *Divan*'ında Hatiroğlu Şerafeddin hakkında 35 beyitlik bir şiir yazmıştır.⁹ Övgü dolu olan bu şiirin ilk beytinden itibaren sırasıyla "Şerafeddin İbn Hatireddin" kelimesi her bir beytin başına gelecek şekilde yazılmıştır.¹⁰ Edebi bir tarzla yazılan bu şiirden onun "büyük ve şerefli kimse" anlamına gelen Hatir lakabında birisinin oğlu olduğunu anlamaktayız.

Bu bilgiler ışığında onun hatırı sayılır bir aileden geldiğini öğrenmekteyiz. Ancak gerek ailesinin ne zaman Anadolu'ya geldiği gerekse onun "beylerbeyi" oluncaya kadarki geçeri hakkında bilgiye kaynaklarda rastlamak mümkün değildir. Ailesi ve onun çocukluğu hakkında yeterli bilgilerin olmaması, bize onun ailesinin Moğol istilası sonrası Anadolu'ya geldiğini düşündürmektedir. Onun ailesi daha önceki dönemlerde Anadolu'ya gelmiş ve Selçuklu idari işlerinde eskiden beri görevlendirilmiş olsa idi kaynaklarda onlar hakkında daha fazla bilgi sahibi olmamız kaçınılmazdı.

Babası Hatiruddin Zekeriyâ'nın Türkiye Selçuklularında İsfahanlı Vezir Şemseddin'in Emir-i Dâd'ı olduğu, Çorum Serleşkeri ve IV. Kılıç Arslan'ın yanında naib olarak görev yaptığı bilinmektedir.¹¹ Kardeşleri Sücaî ve Ziyaeddin Mahmut'tur.¹² Şerafeddin Mesud Hatiroğlu'nun babasının, kendisinin ve kardeşlerinin emir olması, Selçuklu idari teşkilatında özellikle Moğol istilası sonrası görevlendirdiklerini akla getirmektedir. Ancak onun Selçuklu teşkilatında ne zaman ve hangi makamda göreve başladığı şimdilik meçhuldür. 1260'lı yıllardan itibaren "Beylerbeyi" olarak kaynaklarda ismine rastlanan Hatiroğlu Şerafeddin'in bu yüksek askeri makama getirilmeden önce askeri komutan olarak Selçuklu

⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 74.

⁷ İbn Bibî, *Anadolu Selçukî Tarihi*, (çev. F. N. Uzluk), Ankara: Uzluk Basımevi, 1941, s. 289.

⁸ İbn Bibî, *el-Evamirü'l-Ala'yye Fi'l-Umuri'l-Ala'yye (Selçuk Name)*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996, II, s. 200.

⁹ Sultan Veled, *Divan*, (çev. Veyis Değirmençay), Demavend, İstanbul, 2016, s. 544.

¹⁰ Mevlana, *Mevlana'nın Mektupları*, (nşr. F. N. Uzluk), Uzluk Yayınevi, Ankara 1937, s. 17.

¹¹ Nejat Kaymaz, *Pervane Muinu'd-din Süleyman*, DTCF, Ankara, 1970, s. 41, 51, 71.

¹² Kaymaz, *Pervane*, s. 208.

askeri teşkilatında görevlendirilmiş olduğunu düşünmek mümkündür. Kaymaz da bu konuyu açıklayacak önemli bir bilgi vermektedir ki, buna göre Hatiroğlu Şerafeddin, 1257 yılında Erzincan'da kışlayan IV. Kılıç Arslan'ın hizmetinde bulunan babasının yanında olup Pervane'nin maiyet katibi olarak görev yapmaktadır.¹³

Türkiye Selçuklu Devleti teşkilatında emirlerin emiri olarak da adlandırılan "Beylerbeyi" bütün askeri birliklerin başı olup bir nevi genel ordu komutanıdır. Aynı zamanda Selçuklu divan üyelerindedir.¹⁴ Şerafeddin Hatiroğlu'nun bu makama 1260 yılında veya 1262 yılında getirildiğini görmekteyiz.¹⁵ Onun 1262 yılında "Beylerbeyi" olması kuvvetle muhtemeldir. Zira devrin tarihi bilgileri de bunu desteklemektedir.

Bilindiği üzere Selçuklular 1243 yılında Köseadağ Savaşı'nda Moğollara yenilince onlara tâbi bir devlet oldular. Moğollar Selçuklu sultanlarını sembolik olarak yerinde bıraktılar ve güvendikleri devlet adamlarıyla da Anadolu'yu yönetmeye başladılar. II. Gıyasedin Keyhüsrev'in 1246 yılında ölümünden sonra onun üç oğlu kendilerini destekleyen emirlerin tahrikleriyle tek başlarına sultan olmak için birbirleriyle mücadelede giriştiler. Neticede Celaleddin Karatay'ın riyasetinde üçlü saltanat sistemine geçilerek kardeşler arasındaki sultanlık mücadeleleri çözüme kavuşturuldu. Bu süreç 1249 yılından 1254'a kadar sürdü. Ancak Karatay'ın ölmesi ile "Üçlü Saltanat Sistemi" son buldu. II. İzzeddin Keykavus, 1256 yılında Baycu Noyan'ın ikinci Anadolu seferinde Sultanhanı yakınlarında mağlup olunca önce Antalya'ya kaçtı, sonra Bizans'a iltica etti. Bunun üzerine bazı emirler Uluborlu (Borgulu) Kalesi'nde hapiste bulunan IV. Kılıç Arslan'ı kurtarıp sultanlık makamına getirdiler.¹⁶ Bu sultanlık değişimi ile Türkiye Selçuklularında "Pervane Devri" olarak geçen bir dönem başlamış oldu. 1277 yılına kadar devam eden bu süreçte Muineddin Süleyman Pervane, Selçuklu idari teşkilatında önemli bir güç elde etti. Haliyle Pervane hemen yakın adamlarını işbaşına getirerek yönetim kademesinde değişiklikler yaptı. Muceddin Muhammed'i Müstevfilik'e, Celaleddin Mahmud'u Müşriflik'e, Şerafeddin Hatiroğlu'nu da Beylerbeylik'e atadı.¹⁷

Bu atama Şerafeddin Hatiroğlu'nun uzun süredir Süleyman Pervane ile birlikte çalıştığına ve onun güvendiği adamlarından biri olduğuna işaret etmektedir. İbn Bîbî'de¹⁸ Şerafeddin Hatiroğlu'nun Pervane'nin maiyet katiplerinden olduğuna dair geçen bir kayıttan onun okuma yazma bildiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda Şerafeddin'in kardeşi Ziyaüddin'in de Pervane'nin naibi ve hacibi¹⁹ olması onun Selçuklu idari teşkilatında yüksek mevkiye gelmesinde etkili olduğunu düşündürmektedir. Bu atamaya ek olarak Süleyman Pervane, Niğde ve çevresini iktâ olarak Şerafeddin Hatiroğlu'na vermiştir ki bunun verilmiş hikayesi İbn Bîbî'de şu şekilde geçer: II. İzzeddin'in memleket payını IV. Kılıç Arslan'a geçmezden önce Pervane kendi adamlarıyla II. İzzeddin'e ait toprakların IV. Kılıç Arslan'ın hissesine geçmesini istişare ederken;

"Hatiroğlu Şeref Mesud, bu sırada efendisine, eğer bu iş arzu edildiği şekilde başarılırsa Niğde'nin serleşkerliğini bana başışlar mısınız? demiş, Pervane de bu teklifi uğur tutarak kabul eylemişti."

II. İzzeddin, Bizans'a kaçınca da arzusunda kavuşan Şerafeddin, daha önce verilen söze istinaden Niğde serleşkerliğine getirilmiştir.²⁰ Yazıcızâde Ali bu görevlendirmeyi Niğde subaşılığı olarak verir.²¹

1.1. Hatiroğlu Şerafeddin'in Sultan IV. Kılıç Arslan'ın Öldürülmesindeki Rolü

Beylerbeyi olmadan önceki hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip olamadığımız Şerafeddin Hatiroğlu'nun bu makama geldikten sonraki yaptığı icraatlarını detaylı bir şekilde kaynaklardan öğrenmekteyiz. Onun Selçuklu idari teşkilatında ne denli önemli olduğunu anlamak için özellikle sultanın öldürülmesindeki rolünün olup olmadığına bakmak icap eder. Zira o, artık Türkiye Selçuklu teşkilatının en üst düzey yöneticilerinden olup bu devletin kaderinin çizilmesinde rol alan önemli isimlerdendir.

Şerafeddin Hatiroğlu'nun beylerbeyliği makamına getirildikten sonra Sultan IV. Kılıç Arslan'la arasının zamanla açıldığını devrin iki önemli kaynağı olan İbn Bîbî ve Aksarayî bildirmektedir. Sultan IV. Kılıç Arslan ile Hatiroğlu Şerafeddin arasındaki anlaşmazlığın en büyük sebebi sultanın Hatiroğlundan Niğde iktasını almak istemesiydi. İbn Bîbî bu ikilinin arasındaki anlaşmazlık hakkında başka sebepler de bildirir, ona göre; Hatiroğlu Şerafeddin layık olmadığı bir göreve atanınca makamın hakkını verememiş, insanlara tepeden bakmaya başlamış, aşırı servete sahip olmuş, söz ve hareketleri ile insanlara hakaretler etmiş ve kötü davranmıştır. Kaymaz, bu anlaşmazlığın sebebi olarak Hatiroğlu'nun Niğde'de halka zulmetmesini gösterir.²² Bu kötü özellikleri yüzünden diğer beylerin tepkileri ortaya çıkmıştır. Bu sebeplerle onun öldürülmesi için sultan ferman çıkarmış ancak bu ferman dikkate alınmamıştır.²³ Aksarayî ise Sultan IV. Kılıç Arslan ile Hatiroğlu Şerafeddin arasındaki anlaşmazlığın sebepleri hakkında bir detay vermez, birkaç meseleden dolayı sultanın ona çok kızdığını ancak Hatiroğlu'nun Sahib Fahreddin'i aracı koyarak sultana 200 bin akçe ödemek suretiyle onunla barıştığını söyler ve bu konudaki hatanın ise IV. Kılıç Arslan'a ait olduğunu bildirir.²⁴ İki kaynaktan da beylerbeyi ile sultan arasında bir problemin olduğu anlaşılmaktadır. İbn Bîbî bu konudaki hatayı Beylerbeyi Şerafeddin'e yüklerken, Aksarayî sultana yüklemektedir ki bu konuda Aksarayî'nin görüşü daha muteberdir. Burada asıl üzerinde durulması gereken husus Sultan IV. Kılıç Arslan'ın öldürülmesinde Şerafeddin Hatiroğlu'nun isminin geçmesidir.

Devrin iki önemli kaynağı sultanın öldürüldüğü konusunda birleşmekte ve bunu yine birinci elden kaynak olan Eflakî'nin eseri *Menâkıbü'l-Arifin* de desteklemektedir.²⁵ Burada kesin olan bilgi Muineddin Pervane'nin döneminde bir ziyafet esnasında Pervane'nin tertibiyle Sultan IV. Kılıç Arslan'ın öldürülmesidir. Aksarayî ve Eflakî, Aksaray'da bir ziyafet esnasında zehirli bir şarap içirilerek Sultan IV. Kılıç Arslan'ın öldürüldüğünü bildirmektedir. İbn Bîbî ise bunu desteklemekle birlikte Sultan IV. Kılıç Arslan'ın bu ziyafette zehirli şarabı içtikten sonra öldürüleceğini anlayıp kaçmak istediği, ancak Hatiroğlu Şerafeddin ve kardeşi Ziyaüddin'in sultanı yakalayıp öldürdükleri şeklinde ek bir bilgi daha verir. Hatta İbn Bîbî, sultanı öldürmelerinden dolayı Hatiroğulları kardeşlere "o iki soysuz nankör" diyerek ağır ithamda bulunur.²⁶

¹³ Kaymaz, *Pervane*, s. 71.

¹⁴ Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s.59.

¹⁵ Turan, Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötügen Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 525.

¹⁶ Turan, *Selçuklular Zamanı...*, s. 502.

¹⁷ Aksarayî, *Müsâmeretü'l...*, s. 56.

¹⁸ İbn Bîbî, *Anadolu Selçukî...*, s. 269.

¹⁹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l...*, s. 75.

²⁰ İbn Bîbî, *Anadolu Selçukî...*, s. 269.

²¹ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Tarihi)*, (nşr. Hazırlayan Abdullah Bakır), Çamlıca Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 635.

²² Kaymaz, *Pervane*, s. 115.

²³ İbn Bîbî, *Anadolu Selçukî...*, s. 270.

²⁴ Aksarayî, *Müsâmeretü'l...*, s. 62.

²⁵ Ahmed Eflakî, *Menâkıbü'l-Arifin (Âriflerin Menkıbeleri)*, (çev. Tahsin Yazıcı), Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973, I, s. 45.

²⁶ İbn Bîbî, *Anadolu Selçukî...*, s. 289.

İbn Bibî'de geçen bu bilgi diğerlerince desteklenmediği için Şerafeddin Hatiroğlu'nun Sultan IV. Kılıç Arslan'ı kesin olarak öldürdüğünü söylemek güçtür. Muineddin Süleyman Pervane ve onun adamlarınca Aksaray'da gerçekleşen bir davette zehirli şarap içirilerek Sultan'ın öldürülmesi düşünülebilir. Şerafeddin Hatiroğlu'nun isminin geçmesi onun sultana karşı yapılan komploda yer alması açısından büyük önem arz etmektedir. Kesin olarak onun öldürdüğünü kabul etmesek de böylesine önemli bir olayda orada bulunması onun Selçuklu devlet teşkilatının karar mercileri içerisinde yer aldığını ve bu olaya karşı çıkmadığını göstermektedir.

Kaymaz, Sultan IV. Kılıç Arslan'ın ortadan kaldırılması için Moğollar nezdinde faaliyette bulunduğu dair vermiş olduğu bilginin yanında sultanı kardeşi Ziyaeddin ile döğdüğünü ve sultanın öldürülmesinden sonra delil olarak onun elini kestiğini ifade eder.²⁷

Olayın bir diğer boyutu da 1266 yılında gerçekleşen bu olaya kadar Şerafeddin Hatiroğlu ile Muineddin Pervane'nin arasının iyi olduğuna işaret etmesidir. Araları açık olsaydı kesinlikle Şerafeddin Hatiroğlu o husumetini ortaya çıkarır, sultanın yanında yer alabilirdi. Daha net söyleyebileceğimiz bilgi Hatiroğlu Şerafeddin'in uzun süredir birlikte çalıştığı, bu süre tahminen 20 ila 30 yıl olabilir, sayesinde beylerbeyi olduğu Süleyman Pervane ile 1266 yılına kadar herhangi bir anlaşmazlık yaşamamasıdır.

Hatiroğlu Şerafeddin ile Süleyman Pervane'nin devletin idari işlerinde uyum içinde çalıştıklarını kaynaklardan öğrenmekteyiz; hatta özel hayatlarında da sıkı bir dostluklarının olduğunu devrin büyük bilgini Mevlana'yı birçok kez ziyaret etmelerinden ve bu ziyaretteki özel anılarından anlamaktayız.²⁸

1.2. Hatiroğlu Şerafeddin'i Moğol Tahakkümüne Karşı İsyana Götüren Nedenler

1265'li yıllarda Selçuklu devlet ricalinin başında Pervane, ikinci sırada Hatiroğlu Şerafeddin gelmekteydi. Devlet ve özel hayatlarında sıkı bir birliktelikleri olan bu iki dostun Sultan IV. Kılıç Arslan'ın öldürülmesinden sonraki bir döneme denk gelen tarihte, tahminen bu olayın sekiz dokuz sene sonrası, araları açılmıştır ki bu da Hatiroğlu Şerafeddin'i isyana götüren sebeplerden olacaktır. Bundan dolayı bu tarihin tespiti büyük önem arz etmektedir. Onların ilk fikir ayrılıklarının ne zaman olduğunu net olarak bilemesek de 1274'lü yıllardan sonra artık birbirlerine eski güvenlerinin kalmadığını kaynaklardan okumak mümkündür.

Her ikisi de Moğol tahakkümünden kurtulmak için çare aradılar. Neticede Memlük Sultanı Baybars'ı davet ederek Anadolu'da Moğolların zulmüne son vermek istediler (1274). Baybars da onların bu davetini memnuniyetle karşıladı ve bir yıl sonra Anadolu'ya geleceğine dair söz verdi. Lakin Pervane, beklenen vakitte Baybars'ın Anadolu'ya gelmemesi için çalışmalar yapmaya başladı. Onun bu şekilde karar alması Hatiroğlu Şerafeddin'in uzun yıllar birlikte çalıştığı Pervane'ye karşı tavır almasına neden olmuştur. Kaymaz da Hatiroğlu'nun Pervane ile arasının açıldığını kabul etmekte; lakin buna sebep olarak Selçuk Hatun'un Budist Şehzade Argun'a götürülmesini göstermektedir.²⁹

1.2.1. Hatiroğlu Şerafeddin'in Muineddin Süleyman Pervane ile Fikir Ayrılığına Düşmesi

Pervane, Selçuklu idari teşkilatında tüm işleri eline alabilmek için engel olarak gördüğü Sultan Rukneddin IV. Kılıç Arslan'ı ortadan kaldırdıktan sonra yerine onun henüz sabi denilebilecek bir yaşta olan oğlu III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i (1266-1284) getirdi.³⁰ Böylece o, Türkiye Selçuklu idaresinde tek söz sahibi olacaktı. Lakin akıllı, içten pazarlıklı, ikiyüzlü ve son derece hırslı bir devlet adamı olan Pervane'nin planı Moğol tahtına Abaka'nın geçmesiyle bozulacaktı. Moğol hükümdarı Hülâgü 1265 yılında ölünce emirler, hatunlar ve şehzadelere oluşan kurultay heyeti onun yerine on dört oğlunun en büyüğü olan Abaka'yı seçtiler.³¹

Abaka Han da Anadolu'dan daha fazla vergi almak, bölgeyi daha sıkı kontrol etmek için Anadolu politikasında değişikliğe gitti. Samagar Noyan ile kardeşi Acay'ı Anadolu valisi olarak atadı.³² Artık tüm işlerin bunların gözetiminde olmasını ve bunlardan habersiz iş yapılmamasını emretti. Pervane ile bütün Türkiye Selçuklu emirleri başta Hatiroğlu Şerafeddin olmak üzere Abaka'nın bu atamalarından son derece rahatsız oldular. Üstlerinde kendilerini kontrol eden Moğollarca atanmış birileri vardı, bu onların yıllardır Anadolu'da kurmuş oldukları düzeni yıkmakta ve ellerini kollarını bağlamakta idi. Fakat emir büyük yerden gelince kabullenmekten başka çareleri de yoktu. Bu durumdan kurtulmanın yollarını aradılar.

Nitekim Eylül 1272 yılında Süleyman Pervane'ye bu rahatsızlığını dile getirecek bir fırsat doğdu. Sulh müzakerelerinde bulunmak üzere Anadolu'ya gelen Memlük heyeti Konya'da bir müddet dinledikten sonra Pervane ile Moğol sarayına gittiler. İşte bu kabul esnasında Abaka, Pervane'den Anadolu'nun durumu hakkında bilgi aldı. O da Abaka'nın Anadolu'ya atadığı Samagar Noyan ve kardeşi Acay'ı şikayet etti; ilaveten Acay'ı Memlük Sultan'ı Baybars'la ittifak etmekle suçladı ve onun bu görevden alınmasını istedi.³³ Aslında sorun Özbek'in de ifade ettiği gibi Acay'ın Memlüklerle bir ittifakın olması değil, zaten böyle bir durum söz konusu değildi, Acay'ın Pervane'den altından kalkamayacağı maddi talepleri idi.³⁴ Abaka da Samagar Noyan ve Acay'ı görevden alacağını yerine Toka Noyan'ı göndereceğini söyledi.³⁵

Bu haber Pervane'nin Anadolu'ya sevinçle dönmesine neden oldu. Ancak onun sevinci uzun sürmedi; çünkü Acay uzun bir müddet görevden alınmadığı gibi Pervane'ye daha da kötü davranmaya başladı. Bunun üzerine Pervane yaptığı şikayetlerin Abaka tarafından Acay'a anlatıldığını düşünerek azim bir korku içerisine girdi. Bu durumdan kurtulmak için de yeni bir çare aradı. Muhaliflerini Memlüklerle ilişki kurduğunu söyleyerek bertaraf eden Pervane, Memlüklerle bizzat kendisi irtibata geçmek zorunda kaldı. Muineddin Pervane devlet idaresindeki mutlak hâkimiyetini ve gücünü muhafaza etmek, eski ihtişamına tekrardan kavuşabilmek ve Moğol tahakkümünden kurtulmak için 1274 yılı başlarında Baybars'a bir mektup göndererek Anadolu'ya davet etti. Pervane'nin giriştiği son derece tehlikeli bu teşebbüsünün altında tamamen şahsi istikbal ve dizginlenemeyen ihtirasları yatmaktaydı.³⁶ Mektubunda Memlüklerle tâbi olacağına ve Moğollara verdiği vergiyi onlara vereceğine dair söz

²⁷ Kaymaz, *Pervane*, s. 122.

²⁸ Eflakî, *Menâkıbü'l..*, I, s. 482.

²⁹ Kaymaz, *Pervane*, s. 146

³⁰ Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, II, s. 587; Bar Hebraeus, III. Gıyaseddin'in 4 yaşında olduğunu belirtirken; Aksarayî, onun 6 yaşında olduğunu belirtir (Aksarayî, *Müsâmeretü'l..*, s. 66); Turan ise Zehebi'ye atıfla sultanın 10 yaşında olduğunu söyler (Turan, *Selçuklular Zamanı...*, 2000, s.550.

³¹ Faruk Sümer, "Abaka", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988, I, s.8.

³² Kaymaz, *Pervane*, s.126.

³³ Turan, *Selçuklular Zamanı...*, s. 553.

³⁴ Süleyman Özbek, *Moğolları Durduran Türk Sultanı Baybars*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2018, s. 119.

³⁵ İbn Şeddad, *Baypars Tarihi*, (Çev. Ş. Yaltkaya), Ankara, TTK, 2000, s. 33.

³⁶ Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Birleşik Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 33.

verdi. Baybars da bu talebi memnuniyetle kabul edip ancak bir yıl sonra gelebileceğini belirtti.³⁷

Buraya kadar daha önce birlikte hareket ettiği, bu kararı almada ittifak ettiği Selçuklu devlet ricali ile Pervane'nin aralarında ciddi bir sorunun olmadığını düşünebiliriz. Ancak Acay'ın görevden alınması sonrasında Pervane fikir değişikliğine giderek Sultan Baybars'ın Anadolu'ya gelişini ertelemeye çalıştı. Onun bu tutumu sonrasında Hatiroğlu Şerafeddin ve diğer Selçuklu devlet rüesasını Pervane'ye karşı tavır aldılar. Hatı zatında Türkiye Selçuklu devlet ricali arasında iki grup belirmeye başladı. Biri Memlük Sultan'ı Baybars'ın hâkimiyeti altına girmek isteyen Beylerbeyi Şerafeddin'in başını çektiği grup; diğeri Moğollara karşı daha sabırlı ve temkinli hareket eden Pervane ve Vezir Fahreddin Ali'den oluşan gruptu.

Hatiroğlu Şerafeddin bir an evvel Baybars'ın Anadolu'ya gelmesini ve onun desteğiyle yıllardır zulüm gördükleri Moğollardan kurtulmanın gerekliliğini savunmaktaydı ve derhal harekete geçilmeliydi. O, Pervane'nin tekrardan Moğollarla işbirliği içerisine girerek Sultan Baybars ile yapılan işbirliğinin bozulacağından endişe etmekteydi. Pervane'nin ülkede bir Moğol ajanı gibi faaliyette bulunması kargaşa ve huzursuzluğun giderek artmasına neden oluyordu. Bu durum karşısında çareler arayan Selçuklu ümerası ve yöneticileri Süleyman Pervane'ye karşı çıkmak ve onu bertaraf etmek istedilerse de Pervane'nin yerinde ve zamanında aldığı tedbirler buna imkân vermiyordu. Pervane'nin Baybars'ı oyalaması en yakınında olan dostu ve arkadaşı Beylerbeyi Şerafeddin Hatiroğlu'nu bile isyana sürüklemişti.³⁸ Hatiroğlu Şerafeddin, Aksaray halkına gönderdiği fetihnamede Pervane'yi "...*fesat çıkarıcı*"³⁹ bir kişi olarak nitelermekte bu da onun hakkındaki kanaatini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Pervane'nin fikir değişikliği üzerine Hatiroğlu Şerafeddin bulunduğu ilk fırsatta isyanı başlatacağının sinyalini verdi. Onun bu kararlılığı Pervane tarafından da fark edilmişti. Süleyman Pervane, Moğol başkentine giderken (1276) yakın adamlarına Hatiroğullarına dikkat etmelerini söylemesi de bu yüzden olabilir.

Muineddin Pervane, başarıları Hatiroğlu kardeşlerin çektiği bu muhalif grubun kendisinin ülkeden ayrılmasından sonra yokluğundan istifade ederek inisiyatifi ele geçirmesinden endişelendiği için gitmezden evvel bazı önemli tedbirler aldı. Evvela Sultan Baybars'la yakın işbirliği fikrine sıcak bakmayan Müstevfi Celaledin Mahmud, Atabey Mecduddin Muhammed ve Seyfeddin Toruntay'a Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i emanet ederek onları Kayseri'de bıraktı. Buna ilaveten Pervane, Anadolu'dan ayrılmadan evvel Emir Taceddin Giv ve Emir Sinanuddin'le bir toplantı yapmış ve onlara özel bir görev vermiştir.⁴⁰ Onlardan Hatiroğullarının kendisinin yokluğunda bir olay ve fitne çıkarmalarına fırsat vermemeleri hususunda telkin ve talimatta bulunmuş, Hatiroğullarına nezaret etmelerini istemiştir; şayet sorun çıkarırlarsa iki kardeşin bertaraf edilerek gerekirse öldürülmelerini kesin bir şekilde emretmiştir. Pervane'nin Hatiroğullarından ne kadar nefret ettiğini anlamak için onlar hakkında söylemiş olduğu sözlerine bakmak yeterli olacaktır:

"*Hatiroğullarının vaz'iyetlerinden hiç bir hayır alâmeti sezmiyorum, bu adamların yüzünden memlekette büyük bir fitne ve belâ baş göstermekte, eğer şu yolculuk meselesi ortaya çıkmamış olsaydı her ne kadar kendi yetiştirmelerim olsalar bile bu hainlerin vücutlarının pasını kendi elimle zamanenin aynasından mahvedecektim. Sizler el ele vermek suretiyle gece gündüz bir fırsatını kollayıp*

Hatiroğullarının temizlenmesi hususunda uyanık davranın, bu iki kardeşin bir an evvel kanlarını dökmeye gayret gösterin."⁴¹

Ayrıca Pervane'nin Hatiroğullarını sildiğini İlhanlı merkezine Selçuklu melikesi Selçuk Hatun'u götürdüğü esnadaki Abaka ile konuşmalarından anlamaktayız. Bu görüşmede Pervane, Hatiroğlu Şerafeddin'in Baybars ile ittifak kurup Abaka'ya hıyanet edeceğini söylemiştir.⁴²

1.2.2. Hatiroğlu Şerafeddin'in Memlük Sultan'ı Baybars'a Olan Güveni

Hatiroğlu Şerafeddin'i isyana götüren nedenlerden biri de onun Memlük Sultanı Baybars'a duymuş olduğu güven ve Moğollara karşı başlatılacak isyanda Baybars'la başarılı olacağına dair inancıydı. Zira Baybars, ona ve Anadolu'daki efkar-ı umumiye göre Moğolları durdurabilecek tek lider konumundaydı. Geçmişte, Moğollara karşı elde ettiği başarıları ona olan güveni daha da artırmaktaydı.

Zira Baybars, Moğollar ile 1260 yılında gerçekleşen ve Moğolların ilk yenilgilerini aldıkları Aynicâlût Savaşı'nın başkomutanlarından bir tanesiydi. Bu başarısından dolayı o, Memlük Sultanı Kutuz'u bir suikast sonucu öldürttüktan sonra "el-Melikü'z-Zâhir" unvanıyla 1260 yılında Memlüklü tahtına geçti ve bu görevini bilfiil 17 yıl sürdürdü.⁴³ Baybars'ın sultanlığa geçmesinden sonra ilk sınır ihlali yapan ve saldıran Moğollar oldu. Kanat'ın dikkat çektiği üzere bunda, Aynicâlût Savaşı'nda yenilmelerinin ve Sultan Kutuz'un öldürüldüğünü öğrenmelerinin etkisi vardı.⁴⁴

Baybars, Moğolların tüm saldırılarında topraklarını başarı ile savundu, Moğolları püskürttü. 1265 yılında Bire (Birecik) Kalesi'ne hücüm eden Moğollar, Baybars'ın sefere katılmasıyla geri çekilmek zorunda kaldılar. 1269 senesinde Abaka'nın Haçlılarla ortaklaşa Halep bölgesine yapmış oldukları saldırıları Baybars'ın devreye girmesiyle akamete uğradı. 1271'de Moğolları Antep saldırılarında yendi. Bunun üzerine İlhan Hanı Abaka barış istedi. 1272'de tekrar Birecik'e saldıran Moğollar Baybars'ın geldiğini duyunca kuşatmayı kaldırdı.⁴⁵

Memlük Devleti, kurulduğu günden itibaren Moğollar ile sürekli çekişme ve rekabet içinde olmuştur. Bu süreçte doğal olarak her iki siyasi güç, birbirlerine muhalif olan unsurları desteklemekte ve himaye etmekteydi. Bunu iyi bilen Selçuklu ümerasına göre Moğol tahakkümünden kurtulmanın yolu "*Moğolların düşmanı, Selçuklu'nun dostu olmalı*" sözünü düstür edinip Moğolları ağır bir mağlubiyete uğratan el-Melikü'z-Zâhir Baybars önderliğindeki Memlük sultanı ile ittifak yapılmalıydı. Yapılacak olan isyan hareketi de en ince ayrıntısına kadar planlanmalı, kalkışma hareketi süratli, gizli ve dikkatlice tatbik edilmeliydi.

Anadolu halkından sürekli gelen yardım talepleri Sultan Baybars'ın adeta bir kurtarıcı gibi görüldüğünü açıkça ortaya koyuyordu. Şüphesiz bunda Memlüklerin Aynicâlût muharebesinde Moğollara karşı elde ettiği parlak zaferin etkisi çok büyüktü. Sultan Baybars, cihan hâkimiyeti peşinde koşan Abaka Han'la Anadolu'da tekrardan hesaplaşmak istiyordu. Fakat Mısır'dan çok uzak bir bölgede savaşılabilmek için Selçuklu idarecilerinin ve beylerinin desteğine ihtiyacı vardı. Zaten Anadolu halkı da böyle bir yardıma dünden razıydı ve kendi istekleri ile Baybars'ı davet ediyorlardı.

³⁷ İbn Şeddad, *Baybars*..., s. 34.

³⁸ Zeki Atçeken, Yaşar Bedirhan, *Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Tarihi*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2004, s. 158.

³⁹ Aksaraylı, *Müsâmeretü'l...*, s. 81.

⁴⁰ Yazıcızâde Ali, *Tevârih*..., s. 651.

⁴¹ İbn Bibî, *Anadolu Selçukluları*..., s. 281.

⁴² Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 598.

⁴³ Kâzım Yaşar Koprıman, "Baybars I" *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, 5, ss.221-223.

⁴⁴ Cüneyt Kanat, "Baybars Zamanında Memlük-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 16/1, 2011, ss.31-45.

⁴⁵ Bertold Spuler, *İran Moğolları Siyaset, Idare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*, (çev. Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s.84.

Onun Moğollarla girmiş olduğu tüm savaşlarda başarılı olması ve 1261 yılında Selçuklu Sultan'ı İzzeddin'e yardıma koşması, Türkiye Selçuklularının tüm yardım taleplerine icabet etmesi ve nihayet Süleyman Pervane'nin davetine olumlu karşılık vermesi gibi hususlardan dolayı Baybars, Anadolu halkı tarafından çok sevilmeğe yarıyordu. Zira o, Anadolu'da Moğol mezaliminden kurtulmak isteyenler tarafından kurtarıcı olarak değerlendirilmekteydi.⁴⁶ Keza Şerafettin Hatiroğlu'nun da Baybars'a karşı bakışı bu şekildeydi. Onun Baybars'a bağlılığını gösteren çok önemli bir belge de gönderdiği fetihnamelerde karşımıza çıkar. Gönderilen fetihnamelerden bir örnek Aksarayî'nin eserinde geçmektedir. Burada Hatiroğlu, Baybars'ı; "...doğunun ve batının sultanı, iki kiblenin yöneticisi, dünyanın ve dinin direği. ...Saltanatımızın alayı İslam padişahı..." olarak görmektedir.⁴⁷ Bunun yanında Baybars'ın da hasmı olan Moğollara karşı Türkiye Selçuklularını destekleme ve onlarla ilişki kurma politikası, Selçukluların Memlûklere yanaşmasını sağlıyordu.⁴⁸

Baybars'a sonsuz güven duyan Hatiroğlu, Anadolu'da Moğol tahakkümünden kurtulmak için derhal isyan ateşini yakmak istiyordu. Böylece tüm muhalifleri de yanına çekerek Anadolu'nun her köşesinde isyanı genişletecekti. Buna, Baybars'ın da destek vermesiyle başarıya ulaşmasında her hangi bir engel kalmayacaktı.

Tüm bunları birlikte değerlendiren Beylerbeyi Hatiroğlu, Moğolları ve Haçlıları birçok defa dizginleyen ve Müslümanların daima doğal koruyucusu konumunda bulunan Memlûk Sultanı Baybars'tan gerekli desteği ve yardımcı almak üzere temasa geçti. Zira Moğollara karşı gücünün yetersiz olduğunun farkındaydı. Sultan Baybars ile ittifak girişimleri daha evvel birçok kez denenmiş olmasına rağmen Pervane'nin şahsi menfaatleri ve konumunu ön planda tutmasından dolayı başarılı olmamıştı. Daha önce ifade edildiği üzere Pervane ve bazı Selçuklu emirleri Sultan Baybars'ı Moğolları Anadolu'dan tard etmesi ve mevcut sultanı yerinde bırakması karşılığında Anadolu'ya davet etmişti, Memlûk sultanı ise şartların müsait olmadığını gerekçe göstererek olası seferini bir yıl sonraya bırakmıştı. Baybars'ın Anadolu'ya sefer edeceği esnada da bu kez Pervane onun gelişini tehir edip Moğol başkenti Tebriz'e hareket etti. Bunun üzerine Beylerbeyi Şerafeddin taşın altına elini koymanın zamanı geldiğini düşünerek planını harekete geçirdi. Pervane'nin yokluğunda ve Moğol askerlerinin yetersizliğinde, Baybars'ın da Anadolu'ya geleceğini ümit ederek isyanını başlattı; lakin Baybars'ın yardımının gelmemesi onun isyanını başarıya ulaştırmayacaktı.

1.2.3. Moğol Askerlerinin Anadolu'da Sevilmemesi ve Yetersiz Oluşu

1243 yılından beri Anadolu'yu işgal eden Moğollar zulümlerine ve katliamlarına devam etmekte idi. 1265 tarihinden itibaren ise durum daha da çetkin hale gelmişti. Anadolu'ya gönderilen vali ve komutanlar buldukları her fırsatta ahalinin elindeki malları soymakla kalmıyor, Selçuklu beylerinden ve emirlerinden sürekli vergi adı altında hediyeler ve armağanlar talep ediyorlardı. Buna karşı gelenleri ise fütursuzca, korkunç bir şekilde kılıçtan geçirip katlediyorlardı. Bu şekilde Moğolların Anadolu'yu sömürsü devam etmekte iken Selçuklu devlet erkânı da bunları izlemekten başka bir şey

yapamıyordu. Artık onların sadık dostu olan Pervane bile Moğolların sayısız istekleri karşısında Baybars'ı Anadolu'ya davet etmekten başka çare düşünememişti.⁴⁹ Fakat herhangi bir isyana kalkışmadı. Ancak onun en yakın mesai arkadaşı ve kadim dostu olan Selçuklu rüesasından Beylerbeyi Hatiroğlu Şerafeddin tüm Anadolu halkının desteğini alacağını umut ederek bir isyan başlattı.⁵⁰

Anadolu topraklarında gittikçe Moğolların hâkimiyetine giren Türkiye Selçuklu Devleti'nin yönetim kademesinin Moğollara tabi olmasıyla birlikte hemen hemen bütün kurumlarında bir parçalanma ve düzensizlik vuku bulmuştu. Şayet Anadolu toprakları Moğol tahakkümünden ve hâkimiyetinden kısa bir süre de kurtarılamaz ise devlet otoritesi sarsıldığı gibi devlet de kısa sürede fiilen yıkılabilirdi.

Anadolu'da konuşlanmış olan işgalci ve müstemlekeci Moğolların asker sayısı çok fazla miktarda olmayıp hudut muhafızlığı ile işgal kuvvetlerinden meydana gelmekteydi. Umumi bir isyan hareketine bu kuvvetler mani olamazdı.⁵¹ Şayet bir başkaldırı ve direniş hareketine girilirse, muvaffak ve muzaffer olmak içten bile değildi. Bunun için aynı idealin tahakkukunu isteyen civardaki Türkmen unsurlarla işbirliği içine girilmeli, asker hazırlanmalı, efkâr-ı umumiye yanına çekilmeli, Selçuklu ümerası ile birlik sağlanmalıydı. Bu haleti ruhiye içinde olan Hatiroğlu Şerafeddin bir an evvel Anadolu'da isyan meşalesini başlatmak istiyordu.

1.2.4. Pervane'nin Selçuklu Melikesi Selçuk Hatun'u İlhanlı Sarayına Gelin Olarak Götürmesi ve Selçuklu Merkezinden Ayrılması

Selçuklu devlet ricali ve Anadolu halkı kurtarıcı olarak gördüğü Sultan Baybars'ın Moğollara karşı Anadolu'ya yapacağı seferi uzun bir süredir bekliyorlardı. Sultan Baybars ile Pervane arasında karşılıklı gönderilen mektupların Birecik muhasarası esnasında Moğol komutanları tarafından ele geçirilip İlhanlı lideri Abaka Han'a gönderilmesi nedeniyle bekleyiş biraz daha sürecekti. Beklenmedik bir durum üzerine Abaka, Pervane'yi makamına çağırdı.

Anadolu halkının Selçuklu hanedanlığına olan bağlılığını dikkate alarak Selçuklularla ilişkilerini kuvvetlendirmek isteyen Abaka, ayrıca Pervane'den sabık Sultan IV. Kılıç Arslan'ın kızlarından ve mevcut Sultan III. Giyaseddin Keyhüsrev'in kız kardeşi Selçuk Hatun'u oğlu Argun ile nikahlamak için⁵² bir an evvel devletin ileri gelenleri ve Anadolu'daki Moğol Noyanları (Emirleri) ile birlikte huzuruna getirmesini istedi.⁵³ Abaka'nın amacı, Anadolu'da Moğollara karşı yürütülen çalışmaları ve Selçuklu beylerinin Memlûk sultanı ile girdikleri ilişkileri müzakere etmekte.⁵⁴ Selçukluların önde gelen idarecilerinden Süleyman Pervane ve Fahreddin Ali bu izdivacın uygun olmadığını bildikleri halde Abaka'nın baskısına dayanamayarak mecburen düğün hazırlıklarına giriştiler. Bu hadise halkın millî ve dini duygularını derinden sarsan ve onları rencide eden bir olaydı; çünkü Müslüman Selçuklu hanedanından bir melikenin budist bir şehzade ile sihrî peyda etmesi İslam hukukuna göre asla caiz değildi. Nitekim bu vaziyet Süleyman Pervane'nin ve ekibinin üzerinde ağır bir mesuliyet ve sorumluluk meydana getiriyordu. Bunun yanında Pervane, Memlûk Sultanı Baybars'la birbirlerine gönderdikleri mektupların Moğol komutanları tarafından Birecik muhasarası esnasında ele geçirilmesinden dolayı Abaka Han'ın

⁴⁶ Turan, *Selçuklular Zamanı...*, s. 553.

⁴⁷ Aksarayî, *Müsâmeretü'l...*, s. 81.

⁴⁸ Fatih Yahya Ayaz, "Memlûk-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1, 2016, ss.73-115.

⁴⁹ Sümer, "İlhanlı Hükümdar...", ss. 175-198.

⁵⁰ Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, (Tercüme ve Notlar: Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşkun), Atif Yayınları, Ankara, 2014, s. 47.

⁵¹ Tahsin Ünal, *Karamanoğulları Tarihi*, Arı Basımevi, Konya, 1986, s. 61.

⁵² İbn Bibî, *el-Evamirü'l...*, II, s. 179; Aksarayî bu evliliğin padişahla (yani Abaka ile) olduğunu söyler (Aksarayî, *Müsâmeretü'l...*, s. 77; İbn Şeddâd da evliliğin Abaka ile olduğunu belirtir (İbn Şeddâd, *Baybars...*, s. 73); Fleet, bu evliliğin olup olmadığına şüpheyle yaklaşır, Selçuklu prensesinin Argun'un eşleri arasında olduğunu dikkate alarak Selçuk Hatun'un Argun Han'a babasından kaldığını ifade eder (Kate Fleet, *Türkiye Tarihi 1071-1453, Bizans'tan Türkiye'ye*, (çev. Ali Özdamar), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012, I. s. 95.

⁵³ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 597-598.

⁵⁴ Turan, *Selçuklular Zamanı...*, s. 554.

huzuruna çıkmaktan da çekiniyordu⁵⁵ Tüm bu nedenlerden dolayı Abaka'nın Tebriz'den gelen elçilerine her defasında farklı bir mazeret uyduruyor ve onları geri göndererek Sultan Baybars'ın Anadolu'ya geleceği vakte kadar zaman kazanmaya çalışıyordu. Devrin kaynaklarında Tebriz'e gidecek heyetin Sivas vilayetinde bir süre oyalandığı zikredilmektedir. Bu gecikmenin nedeni olarak "Melike'nin düşün ihtiyaçlarını karşılamak ve Abaka'ya sunulacak hediyeleri temin etmek"⁵⁶ gösterilse de asıl sebep Pervane ve maiyetindeki Selçuklu devlet rüesasının Abaka'dan korkmalarıydı.

Bu izdivacın gerçekleşmesine taraftar olmayan bazı devlet adamları, Sivas vilayetine geldikleri esnada Melike'nin çeyizindeki eksikliklerin tamamlanmasını bahane ederek bu işi ağırdan almaya başladılar. Ancak Süleyman Pervane'nin bu oyalama taktiği daha fazla uzun sürmeyecekti. Zira Abaka ısrarla Pervane'yi yanına çağırıyordu.⁵⁷ Nitekim 1276 yılının Mayıs ayı başlarında Moğol İlhanı'ndan oldukça sert bir dille kaleme alınmış bir yarlığ (ferman) geldi. Pervane'nin Baybars ile ittifak kurarak Moğollara karşı Anadolu'da harekete geçmeyi düşündükleri plan bir anda Abaka'dan gelen yarlığ ile çıkmaza girdi. Bu fermanla Muineddin Süleyman'ın gelin alayıyla beraber derhal Tebriz'e huzura çıkmaları emrediliyordu. Sultan Baybars'ın Anadolu'ya gelme zamanına da bir hayli vakit vardı. Pervane'nin Abaka'yı daha fazla oyalayıp vakit kazanması artık mümkün değildi.⁵⁸ Zaman sürekli olarak Pervane'nin aleyhine işliyordu. Bu vahim tablo karşısında Pervane, Sultan Baybars ile bir kez daha mektuplaşarak Anadolu'ya gerçekleştireceği seferin tarihini öne çekmesini rica etti. Lakin Baybars 1276 yılının sonunda gelebileceğini bildirdi, bu tarihte de Pervane ile anlaştı.⁵⁹ Bu olaydan sonra Pervane, Abaka Han'ın emirleri doğrultusunda, huzuruna çıkmak için gelin alayıyla birlikte yola çıkmaya karar verdi⁶⁰ Zira Moğollara tâbi olan Selçuklu devlet erkânının buna hayır diyebilme imkanları yoktu. Sultan Baybars ile birleşerek Moğollara karşı harekete geçmeyi düşünen Selçuklu yöneticileri Abaka Han'dan gelen son ferman ile gerçekleştirmeyi düşündükleri harekattan vazgeçmek zorunda kaldılar. Neticede Pervane kendi politikalarının uygulanması için titizlikle her türlü sıkı tedbir ve önlemi alarak yanında Saltanat Naibi Eminüddin Mikail ve Sahib Fahreddin Ali, düşün alayı ve hediyelerle birlikte Tebriz'e gitmek üzere Sivas'tan yola çıktı 11 Zilhicce 674/27 Mayıs 1276.⁶¹

Pervane, Tebriz'e gitmeden önce kendi yokluğunda harekete geçeceğini düşündüğü Hatiroğlu kardeşlerin çektiği muhalif grup için bir takım tedbirlere başvurduğuna birkaç sayfa önce değinildi. Hatiroğlu Şerafeddin, Pervane'nin Memlük Sultanı Baybars'ın Anadolu'ya gelmesini tehir etmesiyle ona karşı bir soğukluk içerisine girmişti. Ancak Pervane'nin Selçuklu melikesini Moğol sarayına gelin olarak götürmesi Hatiroğlu için bardağı taşıran son damla oldu. Kaymaz da bunun Hatiroğlu ile Pervane'nin arasının açılmasına sebep olduğunu belirtmektedir.⁶²

Pervane, İlhanlı hükümdarı Abaka'nın son yarlığı üzerine Tebriz'e gidince, hem Moğollara hem de Pervane idaresine karşı olanların eline bulunmaz bir fırsat geçti. Evvela Selçuklu Devleti'nin merhum sultanı Alaeddin Keykubad'tan beri hizmetinde olan Harezmlî komutanlardan Baycar Bahadır ve oğlu ayaklandı. Ondandır Beylerbeyi Hatiroğlu Şerafeddin açıkça isyan etti.

1.2.5. Hatiroğlu Şerafeddin'in Asılsız Bilginin Peşinden Koşması ya da İhanete Uğraması

Hatiroğlu Şerafeddin'i isyana götürmekle kalmayıp harekete geçiren en önemli neden Memlük Sultanı Baybars'ın Anadolu'ya hareket ettiğine dair bir haber alması idi. Ancak bu habere geçmeden önce Selçuklu devlet ricalı ile Baybars arasındaki ilişkilerin seyrini, özellikle 1270 sonrasında, dikkatlice tetkik etmek gerekir. Bu bize Hatiroğlu Şerafeddin'in asılsız bir haberin peşinden mi koştuğunu yoksa oyuna mı geldiğini anlamamıza katkı sağlayacaktır.

Türkiye Selçukluları ile Memlük ilişkileri 1261 yılında Sultan II. İzzettin Keykavus'un sultanlıktan ayrılmasıyla sekteye uğradı. Uzunca bir süre devam eden bu süreç 1272 yılında karşılıklı olarak elçilerin gidip gelmesiyle sona erdi. Dostane olarak nitelendirilebilecek ilişkiler ise 1274 yılı başlarında başladı. Hatiroğlu Şerafeddin isyanı ile alakalı olarak bu tarih sonrası oldukça mühimdir.

Moğol tahakkümünün içinden çıkılmaz bir hale geldiği esnada Selçuklu rüesası, buna Pervane Süleyman, Hatiroğlu Şerafeddin ve Sahibata Fahreddin de dahil, Memlük Sultanı Baybars'a yanaşmaktan ve onun himayesine girmekten başka çare bulamadılar. Selçuklu idari teşkilatının başı ve gerçek söz sahibi Pervane, 1274 yılı başlarında Sultan III. Giyaseddin Keyhüsrev sultan kalmak şartıyla Memlüklere tâbi olmalarına, Moğollara verdikleri vergileri de onlara vereceklerine dair ahitnameyi bir mektupla Sultan Baybars'a gönderdi, ondan da Anadolu'ya gelmesini istedi. Sultan Baybars'ın da uzunca bir süredir beklediği, hatta umut ettiği davet bu idi. Lakin böylesine önemli bir görevin yerine getirilmesi için bir takım hazırlıklar yapmak gerekliydi, bu gerekçelerle Anadolu'ya gelişini bir yıl sonrasına erteledi. Pervane ile bu konuda anlaştılar.

Bu bir yıllık süreç zarfında Pervane, Acay Noyan'ın görevden alınması gibi Anadolu'daki sorunlarının bir kısmını çözmesi üzerine, tamamen kendi çıkarı gerekçesiyle Sultan Baybars'ın Anadolu'ya gelmesini istemekten vazgeçti. Bu yüzden Baybars'ın mektuplarına cevap vermedi. Tam bir yıl sonra Şubat 1275 yılında Sultan Baybars, Mısır'dan Anadolu'ya doğru harekete geçince Pervane, Baybars'dan seferini bir yıl ertelemesi için elçi gönderdi. Baybars da Anadolu seferini Kilikya Ermeniler üzerine yönlendirdi. 1275 Mart'ında Memlük ordusu başta Kilikya Ermeni başkenti Sis olmak üzere Çukurova bölgesinde Ermenilerin önemli kentlerinde yağma ve tahribatta bulundular; birçok esir ve ganimetle döndüler.⁶³ Böylece Baybars, daha sonra yapacağı Anadolu seferinde karşısına çıkabilecek bir sorundan kurtulmuş oldu.

Moğol müttefiki olan Kilikya Ermenilerine yapılan bu saldırı üzerine Moğollar, Memlüklere askeri üssü olan Bire (Birecik) Kalesi'ni 1275 Kasım'ında muhasara ettiler.⁶⁴ Bu kuşatma esnasında Pervane tekrar Baybars'la ilişkiye geçerek Birecik'teki Moğol askerlerinin birlikte imha edilmesini teklif etti. Lakin plan başlamadan bozuldu; çünkü Moğol öncü birlikleri Memlük postacılarının üzerinden Pervane ile Baybars'ın birbirlerine gönderdikleri mektupları yakaladılar ve hemen durumu Abaka'ya bildirdiler.⁶⁵ Bu arada Baybars'ın Birecik'e ordusuyla geldiğini haber alan Moğollar da kaleden ayrılmak zorunda kaldılar.⁶⁶

Bu son gelişmeler Pervane'yi Memlük Sultanı Baybars'a daha çok yakınlaştırdı. Pervane, bu kez bir önceki davetinden farklı olarak kendisinin ve Selçuklu emirlerinin ortaklaşa yazılı yeminlerinin de olduğu davet mektubunu Baybars'a gönderdi. İbn Şeddad'ın da belirttiği üzere bu yazılı yemini veren Selçuklu emirlerden biri de

⁵⁵ İbn Şeddad, *Baybars*, s. 77.

⁵⁶ Aksarayî, *Müsâmeretü'l...*, s. 77.

⁵⁷ Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdari Mekanizmasının Rolü*, TTK, Ankara, 2011, s. 162.

⁵⁸ Kaymaz, *Pervane*, s. 146.

⁵⁹ İbn Şeddad, *Baybars*, s. 78.

⁶⁰ Aksarayî, *Müsâmeretü'l...*, 77.

⁶¹ İbn Şeddad, *Baybars...*, s. 74.

⁶² Kaymaz, *Pervane*, s. 146.

⁶³ Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, s. 594.

⁶⁴ İbn Şeddad, *Baybars...*, s. 58.

⁶⁵ İbn Şeddad, *Baybars...*, s. 59.

⁶⁶ Makrizî, *Sülûk li Ma'rifet-i Düvel'l-Mülûk* (thk. M. M. Ziyade), Kahire, 1958, I, s. 621.

Hatiroğlu Şerafeddin idi.⁶⁷ Baybars bu ikinci daveti de uygun gördü. Bir yıl sonra hazırlıklarını tamamlayıp Anadolu'ya sefer düzenleyeceğine dair söz verdi. Aslında Pervane, Baybars'ın hemen geleceğini düşünerek Abaka'nın Tebriz'e çağrısını ağırdan almakta idi. Ancak Pervane'nin bu süreyi daha da uzatması mümkün olmayacaktı. Zira Abaka ısrarla Pervane'nin yanına gelmesini istiyordu. Uzatabileceği son süreye kadar direnen Pervane, Mayıs 1276 tarihinde Abaka'nın huzuruna çıkmak üzere Anadolu'dan ayrıldı.⁶⁸

Pervane'nin Anadolu'dan ayrılırken bazı tedbirler aldığı bilmekteyiz. Orada dikkat çeken bir görüşmenin üzerinde durmak gerekir. Pervane'nin Emir Taceddin Giv ve Emir Sinanuddin'le gizli olarak bir araya geldiği ve onlara, Hatiroğlu isyan ederse öldürmek de dahil her türlü tedbiri alabilirsiniz şeklinde bir görevlendirme yaptığı devrin kaynaklarında zikredilmektedir.⁶⁹ Ancak bu gizli görüşmedeki tüm konuşmaların kaynaklara yansımadağı kanaatindeyiz. Burada, bu emirlerin başka bir görevlendirme alabilecekleri ihtimali üzerinde de durmak gerekir.

Olay örgüsüne bakılacak olursa Hatiroğlu Şerafeddin, Pervane'nin Anadolu'dan ayrılması üzerine Baybars'la hemen irtibata geçerek onu Anadolu'ya davet etmiştir. Bu beklenen bir durumdu. Bundan sonrasında ise ilginç gelişmeler olacaktır. Baybars, Hatiroğlu'ndan mektup aldıktan sonra Emir Bedreddin Bektut komutasında 1000 kişilik bir askeri birliği Anadolu'ya istikşaf için göndermiş⁷⁰ ve ayrıca o komutanla Selçuklu emirlerinin her birine ayrı ayrı mektuplar yollamıştır. Selçuklu emirlerinden mektup alanların tümü, bunun içinde Hatiroğlu ve Taceddin de vardı, bir yere toplandılar ve Sinaneddin İbn Seyfeddin Tarantay'a bu mektupları okutup tercüme ettirdiler. Onlar bu mektupları anlamaya çalışırken başka bir haberci gelmiş ve Baybars'ın Anadolu'ya gelmekte olduğu haberini getirmiştir.⁷¹ Bunun üzerine Pervane'nin Tebriz'e gitmeden önce özel görüştüğü kişi olan Taceddin Giv, kendilerine mektup gelen her zatın ayrı ayrı cevap yazmalarını, birer adamla göndermelerini ve mektuplarına;

"Ben senin kölenim;...Ve şehirler bütün senindir. Muineddin Abaka'ya gitmiştir. Sultan Gıyaseddin Kayseriye'dedir. Biz hepimiz Kayseriye'ye gider ve orada bütün beylere bu kararımızı bildirir ve Sultan Gıyaseddin'i alarak süratle senin huzuruna gelimiz..."

şeklinde yazmalarını önerdi.⁷²

Hatiroğlu Şerafeddin işte bu ikinci haberden sonra alınan karar gereği harekete geçmiştir. Uzun süredir Selçuklu idari teşkilatında görev yapan bir kimsenin bu asılsız haberin ardından gitmesi düşünülemez. Burada Hatiroğlu'nun ihanete uğradığı akla gelmektedir. Kaymaz da burada ona bir tuzak kurulduğunu söyler.⁷³ Bu düşünceyi destekleyecek birkaç soru soralım: İkinci haberci kim? Bu elçinin getirdiği bilgi sonrası herkese öneride bulunan Taceddin Giv kim? Taceddin niçin herkesin aynı cevabı yazmasını istedi? Taceddin kendisinin verdiği kararı uygulamak üzere Kayseri'ye giden Hatiroğlu'nu Moğol askerlerine neden ihbar etti? Taceddin'in öldürülme sebebi neydi? Baybars, Anadolu'ya yola çıktıysa ısrarlara rağmen neden gelmedi? Hatiroğlu isyana kalkar kalkmaz Pervane 30 bin kişilik Moğol ordusunu hemen nasıl hazırlayıp döndü? Burada Hatiroğlu'na tuzak kurulduğunu düşünmekteyiz. Zira Pervane,

Anadolu'dan ayrılmadan önce Taceddin'le gizli görüşmesinde ona ne yapacağını bildirmişti. Bu gizli görüşmede Pervane'nin Taceddin'e ayrı bir görev verdiği kuvvetle muhtemeldir. O da Hatiroğlu'nun isyana kalkacak bir haleti ruhiye içinde olmasından dolayı onu harekete geçirecek bir kıvılcımı devreye sokmasıydı; bu da Baybars'ın Anadolu'ya hareket ettiği bilgisinin sızdırılmasıydı. Bunun üzerine o, isyana kalkışacak Taceddin Giv de onu öldürecek; lakin Hatiroğlu Ziyaeddin, Taceddin'in yanında bulunan ajanları sayesinde durumu öğrenip Taceddin'den erken davranarak onu öldürmüştür.

Hatiroğlu Şerafeddin'in oyuna getirildiğine dair şüphemizi destekleyecek birçok bilgi *Anonim Selçuknâme*'de detaylı bir şekilde geçmektedir. Muineddin Pervane'nin, Tebriz'e gitmeden önce bazı tedbirler aldığına, Taceddin Giv ile Arslan Doğmuş oğlu Sinan'la gizli bir görüşme yaptığını bilmekteyiz. Pervane ayrıca devlet ricalinin bir kısmını ki, bunlar Hatiroğlu Şerafeddin, Arslan Doğmuş oğlu Sinaneddin, Taceddin Giv'i Selçuklu ve Moğol ordusuyla Akça'da⁷⁴ kalarak ülkeyi Memlûklerden korumak üzere; [Seyfeddin] Toruntay, Atabek Meceddin, Sahib-i Etrak, Şerafeddin Hatir'in kardeşi Ziyaeddin, Müstevfi Celaleddin [Mahmud] ve Nureddin Caca'nın oğulları gibi diğer geriye kalan emirleri Sultan Gıyaseddin'e mukayyed olmaları için Kayseri'de bırakmıştı.⁷⁵

Bu bilgide Pervane'nin gizli görüştüğü kişilerin Şerafeddin Hatiroğlu'nun yanında görevlendirildiğini görmekteyiz. Bu kişilerin görevi burada bitmiyor, onlar ayrıca Hatiroğlu'nu harekete geçirecek ikinci bir ihanete başvuruyorlar. Durumun daha iyi anlaşılabilmesi için Taceddin Giv'in Baybars'a yazılacak mektupta emirlere önerisine daha dikkatli bakmamız gerekir. Bu karar gereği Hatiroğlu Şerafeddin, Arslan Doğmuş oğlu Sinaneddin ve Taceddin Giv ile yanlarındaki Moğol ordusuna gece baskını yapmak için anlaştılar. Ancak Sinaneddin ve Taceddin, Moğollara haber verince askerler gece vakti Kayseri'ye girdiler. Şerafeddin, bunu bildiğinden, Kayseri şehrinin dışında konakladı. Kardeşi Ziyaeddin de onun yanına geldi. Akıllı ve zeki birisi olan Ziyaeddin hemen acele davranıp sultan ve emirlerin toplandıkları bir yerde onlara "sultanın sırrını ortaya döken birisinin cezası nedir?" diye sordu. Hepsini birden "Katli vaciptir" dediler. Bunun üzerine Ziyaeddin, Sinan ve Taceddin Giv'in her ikisini öldürdü.⁷⁶ Burada Taceddin'in Hatiroğlu'nu Kayseri'ye girerken Moğol askerlerine öldürtmek istediğini anlamaktayız. Ancak Ziyaeddin'in Taceddin'in yanındaki ajanları sayesinde bu durumu öğrenmiş ve ona göre tedbirini almıştı. Artık Hatiroğlu, Baybars'la birleşip isyanını tamamlayacaktı.

Pervane'nin Hatiroğlu'nun olası isyanına karşı üçüncü bir plan kurduğunu yine bu kaynaktan anlamaktayız. Ziyaeddin, Taceddin Giv'in ihanetini hallettikten sonra Sultan III. Gıyaseddin ve Atabek Meceddin'i, Toruntay'ı ve Nureddin Caca'nın oğullarını, Müstevfi Celaleddin'i ve Çaşnigir Türkeri'nin oğlunu alarak Niğde'ye gitti. Orada görüş alış verişinde bulundu. Ziyaeddin hepsini temsil etmek üzere, emirlerin her birinden bir mektup ve her gruptan bir kişi olarak Şam'da bulunan Baybars'ın yanına gitti. Pervane Muineddin, Sahib Fahreddin ve Naib Eminateddin Moğollara gitmişlerdi. Bu durumu öğrenen Pervane, Moğolları alıp Niğde'ye yürüdüler.⁷⁷ Burada da Pervane'nin tetikte beklediğini görmekteyiz. Bu nedenle Pervane,

⁶⁷ İbn Şeddat, *Baybars...*, s. 61.

⁶⁸ Abül-Farac, *Abül-Farac Tarihi*, II, s. 598.

⁶⁹ İbn Bibi, *Anadolu Selçukî...*, s. 281.

⁷⁰ İbn Şeddat, *Baybars...*, s. 73.

⁷¹ İbn Şeddat, *Baybars...*, s. 76.

⁷² İbn Şeddat, *Baybars...*, s. 76.

⁷³ Kaymaz, *Pervane*, s.148.

⁷⁴ Akça'nın neresi olduğu hakkında iki görüş bulunmaktadır: Birisi, Sivas'ın Karahisar-ı Şarki sancağının Koyulhisar kazası: Şemseddin Sami, *Kâmüsü'l-A'lam*, Kaşgar Yayınevi, Ankara, 1996, I, s. 257; diğeri Elbistan yakınlarındaki Akçaderbend olduğudur: Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 36.

⁷⁵ Anonim Selçuknâme, s. 48.

⁷⁶ Anonim Selçuknâme, s. 48.

⁷⁷ Anonim Selçuknâme, s. 48.

Hatiroğlu'nun isyan haberini alır almaz muhtemelen hazırlıklı olduğu için 30 bin askerle hızlı bir şekilde geri dönebilmıştır.

Baybars'ın Anadolu'ya gelmekte olduğuna dair ikinci habercinin getirdiği bilginin yanlışlığı yine kaynaklardan anlaşılmaktadır. Ziyaeddin, Sultan Baybars'la Humus'da görüştü, burası Haleb'e 200 km'nin altında bir uzaklıkta, Anadolu'ya ulaşılabilecek yakın bir konumda. Eğer ikinci gelen elçinin haberi doğru olsaydı Baybars'ın ordusuyla hazırlıklarını yapıp gelmiş olması gerekirdi. Humus gibi yakın bir konumda iken hazır olan ordusuyla Ziyaeddin ve beraberindeki heyetin isteklerini karşılıksız bırakmazdı. Zira onun da bir an evvel Anadolu'da Moğollara bir darbe vurma fikrinde olduğunu bilmekteyiz. Tüm bunlar düzmece bir habercinin çıkarılması ile Hatiroğlu Şerafeddin'in harekete geçirildiğini düşündürmektedir.

2. Beylerbeyi Hatiroğlu Şerafeddin'in Öldürülmesi

Memlük Sultanı Baybars'ın Anadolu'ya hareket ettiğini zanneden Hatiroğlu Şerafeddin, Kayseri'de bulunan bütün Moğolları derdest etmekle işe başlayarak isyanı başlattı ki bu tarih 1276'nın Temmuz ayı başları idi.⁷⁸ Kayseri halkı da bu isyana destek oldular ve Moğol askerlerini hırpalayarak hapsedtiler. Hatiroğlu kardeşleri öldürmek üzere plan yapan Taceddin Giv ve Arslan Doğmuş oğlu Sinan, Hatiroğlu Ziyaeddin tarafından öldürülünce diğer Selçuklu emirleri de korkularından isyana katıldılar.⁷⁹

Hatiroğlu Şerafeddin'e Karamanoğullarının destek vermesi onun gücünü ve cesaretini daha çok artırdı. Almış olduğu bu enerjiyle Şerafeddin, kendisine henüz katılmayan diğer Selçuklu emirlerini de isyanına dahil etti ve onlardan birlikte hareket edeceklerine dair ahitname aldı. Bu emirlerin yakınlarından birer kişiyi kardeşi Ziyaeddin'le birlikte Baybars'a gönderdi. Baybars bu esnada Humus'da bulunmakta idi. 13 Safer 675/27 Temmuz 1276'da Hatiroğlu Ziyaeddin ve heyeti Baybars'ın huzuruna çıkıp onun Anadolu'ya hemen gelmesini talep ettiler.⁸⁰ Lakin Baybars bu yılsonuna doğru geleceğini belirterek isteksiz davrandı. Aksarayî bu durumu şöyle izah eder:

*"Şam'a [Suriye] asker yardımı almak için gitmiş olan kardeşi Ziyau'd-din'in tedbiri, ezeli takdire uygun düşmedi... Şam padişahı Baybars, ihtiyaç vaktinde ihmalkâr davrandı. Yardım ve destek konusunda acele etmedi. O gecikme, bu karışıklık çıkaranların Şerefu'd-din ve yandaşlarının durumunun bozulmasına sebep oldu. Olaydan sonra telafi tedbiri fayda etmedi."*⁸¹

Ziyaeddin, kardeşi Şerafeddin'in ve onun yanındakilerin yardım edilmezse canlarını kurtaramayacaklarını söylemesi bile Baybars'ı kararından döndüremedi. Baybars sadece Şerafeddin ve maiyetindekileri getirmek için küçük bir kuvvetle destek verdi. Onlar da Malatya (Melit) ve Maraş (Maras) arasında bulunan Göynük'e ulaştıklarında İlhanlı hükümdarının kardeşi Mengü Temür'ün 30 bin askerle geldiklerini öğrendiler ve geri dönmek zorunda kaldılar.⁸²

Hatiroğlu Şerafeddin, Memlük Sultanı Baybars'ın Anadolu'ya gelececeğini ve üstelik Pervane'nin de 30 bin askerle geri döndüğünü haber alınca Kayseri'yi terk etti; düşkün ve bitkin bir vaziyette daha önce kalenin imarı sırasında su, ekme ve diğer ihtiyaç maddeleriyle destek verdiği Adana (Kilikya) ve Niğde (Nekide) arasında bulunan Ulukışla (Lulua) kalesine yöneldi. Ancak bu kalenin sahibi Sabiku'd-din, Hatiroğlu ile yaptığı ahit ve anlaşmaya vefa göstermedi.⁸³

İbn Şeddad bu konuda başka bir ayrıntı daha verir: Hatiroğlu Şerafeddin ve maiyetindekiler kaleye sığınınca oranın valisi sadece Şerafeddin ve onun sancak emirinin girişine izin verdi. Lakin bu sancak emirinin 16 yıl önce kaynaklarda sebebi belirtilmeyen bir nedenden dolayı Şerafeddin'e kırgınlığı vardı. Bu sebeple kalenin valisine Şerafeddin'i Abaka'ya teslim etmesini ve bu suretle Abaka nezdinde bir yer tutmasını söyledi. Kalenin valisi de bu şekilde hareket ederek Şerafeddin'i Abaka'nın adamı Pervane'ye teslim etmiştir.⁸⁴

Hatiroğlu Şerafeddin'in duymuş olduğu bilginin aslımı araştırmadan harekete geçmesi Memlük sultanından da yardım alamaması isyanının başarısızlıkla sonuçlanmasına neden oldu. Bu başkaldırı hareketi başta kendisi olmak üzere birçok taraftarının hayatına mal oldu. Aksarayî bu durumu *"Zamansız iş yapan düşkünlükle karşılaşır"* diyerek izah eder.⁸⁵

Neticede Hatiroğlu Şerafeddin ve onun isyanına katılan herkes Moğollarca "yarguya" çekildiler. Moğol emirleri tüm suçlamaları kabul eden Hatiroğlu'nun ifadelerini Abaka'ya göndererek onun kararını beklemeye başladılar. Abaka'dan cevap gelinceye kadar Şerafeddin her gün yüz kırbaça cezalandırıldı. Nitekim Ekim 1276 yılında Abaka'dan gelen ölüm fermanıyla Şerafeddin idam edildi.⁸⁶

Dönemin Moğol yanlısı müellifi Aksarayî, Beylerbeyi Şerafeddin'in katledilmeden evvel yazdığı ve kardeşine ulaşip ulaşmadığını tespit edemediğimiz mektubunda geçen bir beytini aktarır: *"Ben gittim, gündüzüm karanlık geceye döndü. Şam'dan Ziya'yu beklemekle sabahı ettim."*⁸⁷ Bu şiir onun içinde bulunduğu haleti rühiyesini özetlemesi bakımından kayda değerdir.

Neticede bu durum başta kendisi olmak üzere taraftarlarının ve masum Anadolu halkının katliama uğramasına sebep olmuş ve Moğolların Anadolu'ya tamamen hâkim olmasına fırsat vermiştir.

Sonuç

Gerek 1243 yılı gerekse daha sonraki yıllarda Anadolu'da Moğolların gerçekleştirmiş oldukları sırasıyla istila, hâkimiyet ve tahakküm Anadolu halkınca kabullenilmemiş ve isyanlarla karşılık bulmuştur. Bu isyanlara devletin üst düzey yöneticileri de katılmıştır ki bunların en önemlisi Hatiroğlu Şerafeddin'in isyanıdır. Onun hayatı ve isyanı bazı çalışmalarda araştırılmış olsa da onu isyana götüren süreç detaylı bir şekilde incelenmemiş ve tartışılmamıştır. Bu çalışma özellikle bu hususun irdelenmesi amacıyla yapılmıştır. Böylelikle Hatiroğlu Şerafeddin'in Sultan Baybars'ın Anadolu'ya gelmeden niçin isyan ettiğine cevap verilmeye çalışılmıştır.

Hatiroğlu Şerafeddin'i isyana götüren nedenler değerlendirildiğinde şunlar tespit edilmiştir:

Hatiroğlu Şerafeddin'i isyana götüren en önemli sebep yıllardır beraber çalıştığı kader birliği yaptığı Muineddin Süleyman Pervane ile arasının açılmasıydı.

Bir diğer sebep ise onun Memlük Sultanı Baybars'a duymuş olduğu güven ve Moğollara karşı başlatılacak isyanda Baybars'la kesin başarı elde edeceğine inanmış olmasıydı.

Bir başka neden de Anadolu'da konuşlanmış olan Moğol askerlerinin çok fazla olmaması idi. Hatiroğlu umumi bir isyan hareketine başlarsa bu kuvvetlerin mani olamayacağını düşünmekteydi. Anadolu'da

⁷⁸ Aksarayî, *Müsâmeretü'l...*, s. 78.

⁷⁹ İbn Bîbî, *el-Evamirü'l...*, II, s. 181.

⁸⁰ İbn Şeddad, *Baypars...*, s. 76.

⁸¹ Aksarayî, *Müsâmeretü'l...*, s. 78.

⁸² İbn Şeddad, *Baypars...*, s. 79.

⁸³ Aksarayî, *Baypars...*, s. 82.

⁸⁴ İbn Şeddad, *Baypars...*, s. 79.

⁸⁵ Aksarayî, *Müsâmeretü'l...*, s. 79).

⁸⁶ İbn Şeddad, *Baypars...*, s. 81.

⁸⁷ Aksarayî, *Müsâmeretü'l...*, s. 84.

sevilmeyen Moğol askerlerine karşı yapılacak bir saldırıda Anadolu halkının kendine destek vereceğini öngörmekteydi.

Hatiroğlu Şerafeddin'i harekete geçiren son gelişme ise birçok durumun birlikte gerçekleşmesidir ki bunlar: Selçuklu melikesi merhum Sultan IV. Kılıç Arslan'ın kızı Selçuk Hatun'un Moğol/İlhanlı hükümdarı Abaka'nın oğlu Şehzade Argun ile izdivaç etmek üzere Tebriz'e götürülmesi, Selçuk Hatun'u götürmek için Pervane'nin Anadolu'dan ayrılması ve Baybars'ın Anadolu'ya gelmek üzere olduğunu haber alması idi.

Bütün bu değerlendirme sonuçlarının ardından, şunu söylemeliyiz ki, söz konusu sebeplerin tamamı Hatiroğlu Şerafeddin'i isyana hazır hale getirmişti. Ancak onu isyana kalkıştıracak bir kıvılcıma ihtiyaç vardı. Zira o, bir an evvel Anadolu'da Moğollara bir darbe vurma fikrindeydi. Bu sebeple düzmece bir habercinin çıkarılması ile Hatiroğlu Şerafeddin, Baybars'la irtibata girişmeden harekete geçirilmiştir. Bu da onun kendisinin ve maiyetindekilerin katledilmesine neden olmuştur.

Sonuç olarak diyebiliriz ki yaşanan tüm bu olaylar Hatiroğlu Şerafeddin'in ihtiyatlı ve mantıklı düşünmesine mani olduğu gibi diğer taraftan Pervane'nin izlemiş olduğu ikiyüzlü siyasetinin kurbanı olmuştur. Hatiroğlu bu süreçte Pervane ile düşman olmuş ve isyana kalkışmıştır. Bu da onun bizzat sonunu hazırlamıştır.

KAYNAKLAR

- Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- Anonim Selçuknâme, *Tarih-i Âl-i Selçuk*, (Tercüme ve Notlar: Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşkun), Atıf Yayınları, Ankara, 2014.
- Atçeken, Zeki, Bedirhan, Yaşar, *Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Tarihi*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2004.
- Ayaz, Fatih Yahya, "Memlük-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1, 2016, s.73-115.
- Bal, M. Suat, "Moğol İstilâsından Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İçinde Çıkan Türkmen (Oğuz) İsyânları (1243-1262)", *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2)-2005, s. 60-68.
- Eflakî, Ahmed, *Menâkıbü'l-Arifin (Âriflerin Menkıbeleri)*, (çev. Tahsin Yazıcı), Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1973.
- Ersan, Mehmet, *Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı*, Birleşik Yayınevi, İstanbul, 2000.
- Fleet, Kate, *Türkiye Tarihi 1071-1453, Bizans'tan Türkiye'ye*, (çev. Ali Özdamar), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Göksu, Melek, "Şerefeddin Hatiroğlu ve Moğollara Karşı İsyanı", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2000.
- İbn Bibî, *Anadolu Selçukî Tarihi*, (çev. F. N. Uzluk), Ankara: Uzluk Basımevi, 1941.
- İbn Bibî, *el-Evamirü'l-Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyye (Selçuk Name)*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- İbn Şeddad, *Baypars Tarihi*, (Çev. Ş. Yaltkaya), Ankara, TTK, 2000.
- Kanat, Cüneyt, "Baybars Zamanında Memlük-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 16/1, 2011, s.31-45.
- Kaymaz, Nejat, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdari Mekanizmasının Rolü*, TTK, Ankara, 2011.
- Kaymaz, Nejat, *Pervane Muinu'd-din Süleyman*, DTCF, Ankara, 1970.
- Kopruman, Kâzım Yaşar, "Baybars I" *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, 5, s.221-223.
- Makrizî, *Sülûk li Ma'rifet-i Düvel'l-Mülûk* (thk. M. M. Ziyade), Kahire, 1958.
- Mevlana, *Mevlana'nın Mektupları*, (nşr. F. N. Uzluk), Uzluk Yayınevi, Ankara 1937.
- Özbek, Süleyman, *Moğolları Durduran Türk Sultan Baybars*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2018.
- Reşîdüddin Fazlullah, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Tarihi)*, (Çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmet Hesamipour Khelejani), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.
- Spuler, Bertold, *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*, (çev. Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- Sultan Veled, *Divan*, (Çev. Veyis Değirmençay), Demavend, İstanbul, 2016.
- Sümer, Faruk, "Abaka", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988.
- Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 1969, Sayı I, s. 1-147.
- Sümer, Faruk, "İlhanlı Hükümdarlarından Abaka, Argun Hanlar ve Ahmed-i Celayir", *Belleten*, 5/3, 1989, s.175-198.
- Şemseddin Samî, *Kâmûsü'l-A'lam*, Kaşgar Yayınevi, Ankara, 1996.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötügen Yayınevi, İstanbul, 1971.
- Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar: Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
- Turan, Refik, *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Umar, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1993.
- Ünal, Tahsin, *Karamanoğulları Tarihi*, Arı Basımevi, Konya, 1986.
- Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuznâme-Selçuklu Tarihi)*, (nşr. Hazırlayan Abdullah Bakır), Çamlıca Yayınevi, İstanbul, 2017.
- Yuvalı, Abdulkadir, *İlhanlı Tarihi*, 2. Basım, Bilge Yayınevi, İstanbul, 2019.

EXTENDED ABSTRACT

Anatolia, as it is mentioned in European chronicles since the 12th century, it has been named as Türkiye. Undoubtedly the biggest contribution, being called by this name, belongs to the Seljuks in Anatolia. They have struggled for nearly a century to make Anatolia a Turkish homeland and have paid a heavy price for this cause. As a matter of fact, they established the Turkish Seljuk State in Anatolia and ensured that this state was brought to the pinnacle and they made Anatolia a center of attraction in the XIII. Century. However, with the Köseadağ War that took place in 1243, the Seljuks were defeated by the Mongols and exposed to their invasion. Thus, the period of Mongolian subjection began in Anatolia. In order to ensure their legitimacy, the Mongols left the Seljuk sultans in their position symbolically and managed the regimen with local collaborators. However, the Anatolian people did not accept this situation and made numerous rebellion attempts. The first rebellions encountered by the Mongols in Anatolia are chronologically as follows: Turkmen Ahmed rebellion, Oyuz Melik rebellion Agac-eri Turkmen rebellion, Denizli Region Turkmen rebellion and the first Karamanoğulları rebellion.

Since the Mongols were able to suppress the mentioned rebellions with difficulty, they changed the administrative system in Anatolia and ruled Anatolia by the governors they sent from their own centers. The appointment of Mongolian Noyans (emirs), who were foreign to Anatolia, devastated the Seljuk administrative, military, social and economic order that had been maintained in Anatolia for years. After the year 1243, while Turkey Seljuks lived by acting independently, despite few, under the Mongol invasion and subject to the Mongols; afterwards 1265, they were governed by the governors sent by the Mongols from the center, and they had to live under extreme pressure by entering into their domination. Therefore, in our study, this process of Anatolia, which was administered by Mongolian governors after 1265, was named as "*Seljuks during the Mongol domination period*". In this period, the people living in Anatolia were not only crushed under heavy taxes, they also assumed the responsibility of providing the food and subsistence of the Mongolian armies, and they felt all kinds of oppression at every stage of their lives. Thus, as Faruk Sümer stated, the Mongolian intervention in the Seljuk state entered a new period.

Respectively, the invasion, oppressing and domination of the Mongols were not accepted by the Anatolian people and were met with rebellions both in 1243 and in the following years in Anatolia. High level administrators of the state also participated in these rebellions, the most important of which was the rebellion of Hatiroğlu Şerafeddin. Although his life and rebellion have been investigated in some studies, the process that led him to rebellion has not been examined and discussed in detail. This study was handled specifically to examine this issue.

Pervane Muineddin Süleyman was at the head of the Turkish Seljuk state, and Hatiroğlu Şerafeddin was in the second place at the time when the Mongol domination was deeply felt in Anatolia. The most concrete example of the reactions in the bureaucracy of the Turkish Seljuks with the entry of Anatolia to the Mongol domination is the rebellion of Beylerbeyi Hatiroğlu Şerafeddin. This rebellion resulted in his murder. So why did Hatiroğlu Şerafeddin, one of the top executives of the Seljuks of Türkiye, take such a big risk that would cost him his life? What were the main reasons that led him to rebellion? This and many other curious issues have been tried to be enlightened with this study. In doing so, it became more clear why Hatiroğlu Şerafeddin rebelled before Sultan Baybars came to Anatolia.

The reasons that led Hatiroğlu Şerafeddin to revolt are as follows: The most important reason that led him to rebellion was the falling out of his relationship with Muineddin Süleyman Pervane, with whom he had been working for years. Both of them invited the Mamluk Sultan Baybars to Anatolia in order to get rid of the Mongol domination as soon as possible; However, Pervane changed his mind when Baybars would come to Anatolia and tried to postpone his arrival. For this reason, the relations between these two friends, who have been working together for many years, have come to an end. This was the most important event that moved Hatiroğlu Şerafeddin to action. Another reason was his confidence in the Mamluk Sultan Baybars and his belief that he would achieve definite success with Baybars in the rebellion to be started against the Mongols. Another reason was that there were not many Mongolian soldiers deployed in Anatolia. Hatiroğlu thought that if a common rebellion started, these forces could not be prevented. He predicted that the Anatolian people would support him during an attack against the dislikes Mongolian soldiers in Anatolia.

The last development that triggered to Hatiroğlu Şerafeddin is the accuring of many situations together: the Seljuk queen, the late Sultan IV. Kılıç Arslan's daughter Selçuk Hatun, was taken to Tabriz to marry the Mongolian/Ilkhanid ruler Abaka's son Şehzade Argun, Pervane left Anatolia to take Selçuk Hatun, and It was the news that Baybars was about to come to Anatolia.

When all of these are evaluated together, we should say that all of the reasons in question made Hatiroğlu Şerafeddin ready for the rebellion. But he needed a spark to start a rebellion. Because he had the idea of striking to get a blow in the Mongols in Anatolia as soon as possible. Hatiroğlu Şerafeddin was cheated by a false news that Baybars was approaching Anatolia. This led to the murder of him and his entourage.

In the study, the rebellion of the Beylerbeyi Şerafeddin Hatiroğlu, who did not obey to the Mongol domination in Anatolia, was discussed. His role playing in the Turkish Seljuk state organization investigated and the reasons that led him to the rebellion were analysed.